

ادگار بلوشه^۱

(۱۸۷۰-۱۹۳۷ میلادی)

بقلم استاد علامه آقای

محمد قزوینی

سطور ذیل عبارت است از شرح احوال مرحوم ادگار بلوشه ۱ کتابدار شعبه شرقی از نسخ خطی کتابخانه ملی پاریس که نویسنده این مقاله محمدبن عبدالوهاب قزوینی پس از رحلت فقید مزبور در پنجم ماه سپتامبر ۱۹۳۷ میلادی (۱۶ شهریور ۱۳۱۶) در پاریس از دفتر کتابخانه مشارالیه بدست آوردم و آنچه را که روزنامه تان ۲ مورخه نهم همان ماه سپتامبر در خصوص آن مرحوم نگاشته بود نیز بر آن علاوه نمودم، و در همان اوقات میخواستیم که برای قضای دین وجدانی خود نسبت بان مرحوم که همبسمت اینکه من فردی از افراد ایرانیان هستم و او بواسطه تألیفات و نشریات خود خدمات شایان فنا ناپذیری بزبان و تاریخ و ادبیات ایران نموده است وهم شخصاً و بنحو خصوصی بواسطه حقوق بیکرانی که آن مرحوم بر ذمه شخص خود من ایجاب نموده است ترجمه احوال او را در یکی از مجلات ایران منتشر سازم چه اولاً آن مرحوم مدت چهار سال تمام از عمر فعال پرکار خود را از سنه ۱۸۹۵ میلادی که تاریخ ورود او بکتابخانه ملی پاریس است الی سنه ۱۹۳۵ که تاریخ تقاعد او بود تماماً و بدون اشتغال به هیچ کار دیگر صرف طبع و نشر و تألیف کتب مفیده که صورت اسامی مهمات آنها بعد ازین مذکور خواهد شد و عمده آنها راجع بادبیات ایران و تاریخ ایران و نقاشیهای ایران و معرفه الکتب ایران است نموده است و مخصوصاً تهیه فهراس نسخ خطی فارسی محفوظه در کتابخانه ملی پاریس در چهار مجلد که شاهکار تألیفات و نتیجه تمام عمر اوست و محتوی

است بر وصف دوهزار و چهارصد و هشتاد و یک نسخه خطی فارسی، و تصحیح مجلد دوم از قسمت مغول از جامع التواریخ تألیف رشیدالدین فضل‌الله وزیر غازان و اولجایتو که مشتمل است بر تاریخ جانشینان چنگیزخان از اوکتای قاآن بن چنگیزخان تا آخر سلطنت تیمور قاآن بن چیم کیم بن قوبیلای قاآن بن تولی بن چنگیزخان با حواشی و تعلیقات بسیار مفصل و مبسوط در ۶۸۹ صفحه، و این مجلد دوم جامع التواریخ که مرحوم بلوشه طبع نموده دنباله طبع مجلد اول از همان کتاب است که در سنوات ۱۸۵۸-۱۸۸۸ میلادی بتوسط مستشرق معروف روسی برزین ۱ در سه جلد با سه جلد علیحده ترجمه روسی در بطرز بورخ در نهایت دقت و صحت و ضبط و اتقان بطبع رسیده است، و این قسمت مشتمل است بر تاریخ قبایل مختلفه مغول و انراک و تاریخ اجداد چنگیزخان و تاریخ مفصل و مبسوط خود چنگیزخان از ابتداء ولادت او تا حین وفات او، ولی بدبختانه این قسمت از جامع التواریخ یعنی آنچه برزین طبع نموده مدتهای مدید است که از کبریت احمر نایاب تر و عزیز الوجود تر شده است و مطلقاً و اصلاً در هیچ جای دنیا بهیچ قیمتی نسخه از آن بدست نمی آید بطوریکه این نسخه چاپی بدون هیچ اغراق از اصل نسخ خطی جامع التواریخ کمیاب تر شده است و حتی آنکه در کتابخانه عریض و طویل ملی پاریس و همچنین در اغلب کتابخانه‌های معروف اروپا مطلقاً نسخه از آن موجود نیست، ایکاش اولیای دولت فعلی روسیه شوروی بفکر تجدید طبع این قسمت از جامع التواریخ که زنده کرده مستشرق شهر مملکت خودشان است می افتادند و باین طریق منتهی بزرگ بر متعین تاریخ مغول نهاده کار آنها را بی نهایت آسان تر می نمودند.

و ثانیاً مدت بیست و اند سال از حدود ۱۹۰۸ بعد در اوقاتی که نویسنده این سطور بقصد طبع و تصحیح تاریخ جهانگشای جوینی در پاریس اقامت داشته تمام این مدت با مرحوم باوشه محشور و معاشر بودم و از راه نمائیهها و اطلاعات و وسیع او در تاریخ مغول چه شفاهاً و چه از حواشی و تعلیقات او بر مجلد دوم جامع التواریخ که آن

کتاب نیز در همان اوقات باهتمام او در تحت طبع بود و او اجزاء متفرقه آن کتاب را قبل از طبع نهائی دائماً وبدون مضایقه در اختیار من مینهاد استفاده کامل مینمودم و آن مرحوم با وجود اینکه مابین رفقا و همقطاران خود مشهور بسوء خلق و سختی معاشرت بود معذک با اینجانب در نهایت مهربانی و همراهی و ملامت مانند یک رفیق شفیق صدیق از بذل هیچگونه مساعدتی در تسهیل جمع وسائل طبع و تصحیح جهانگشای جوینی که اینجانب مشغول بدان بودم چون تماس نزدیک با عین کار خودش در این موضوع یعنی طبع جامع التواریخ داشت چه موضوع هر دو کتاب تاریخ مفعول است مطلقاً و اصلاً کوتاهی نمینمود و حتی بمن سپرده بود که هر وقت محتاج بکتابی میشدم برای تسریع عمل وعدم تفویت وقت در حاضر کردن کتاب بتوسط مستخدمین کتابخانه که غالباً بواسطه تقشیر یک کتاب مابین چندین ده هزار کتب دیگر مورث معطلی زیاد برای طالبین میشود بخود او شخصاً رجوع کنم، و من با وجود نهایت خجالتی که از این کار یعنی از زحمت دادن مرد محترم فاضل عالمی مثل او و اتلاف وقت او داشتم ولی چون میدیدم که او این تقاضا را بانهایت صداقت و لطف و مهربانی از من کرده بود و حکایت تعارف و ظاهر سازی که هیچ موضوعی مابین ما نداشت در میان نبود و علاوه بر ای العین میدیدم که فی الواقع از کمک کردن بکسانی که بمساعدت او محتاج بودند قلباً خوشحال و مشعوف میشود لهذا با همه کراهت قلبی که از این کار داشتم معذک گاهگاه و مخصوصاً در وقتیکه احتیاج مبرمی به بیش از سه کتاب پیدا میکردم (چه بر حسب مقررات داخلی کتابخانه در آن واحد دادن بیشتر از سه عدد نسخه خطی بکسی ممنوع است) ناچار باو متوسل میشدم و آن مرحوم که خدایش از من جزای خیر دهد و او را غریق رحمت و اسعه خود گرداناد با آن مقام شامخ در علم و فضل و رتبه ریاست در شعبه خود شخصاً بر میخواست و بمخزن کتب میرفت و خودش بدست خود کتب مطلوبه را در طرفه العینی چون جای هر یک از آنها را در مخزن وسیع کتب بخوبی میدانست و خودش بیک از آنها را معاینه و مطالعه نموده و فهرست کرده بود برای من حاضر میکرد و مرا فی الواقع غریق خجالت و اشغال و رهین لطف و افضال خود مینمود و من تا آخرین دقیقه عمر خود هیچوقت این مساعدتهای صادقانه او را در

حق خوش فراموش نمیکنم و در آناء لیل و اطراف نهار همیشه آن قیافه مخصوص او با پیشانی گشاده و عینک يك چشم و ظاهری نسبتاً عبوس و باطنی باغلی درجه کریم و جوانمرد و خوش فطرت در نظرم مجسم است.

باری در آن اوقات که در پاریس بودم نتوانستم چنانچه قصد داشتم ترجمه احوال فقید مرحوم را در مجله از مجلات فارسی زبان که با هیچیک از آنها آشنائی نداشتم منتشر سازم و طولی نکشید که بواسطه ظهور جنگ عالمگیر در اوایل سپتامبر ۱۹۳۷ مجبور شدم که با خانواده پاریس را ترک گفته بایران مراجعت نمایم و در اینجا در طهران افسردگی خاطر و پریشانی حواس و سختی زندگی و سایر آلام و مصائب عمومی مسبب از جنگ که تمام دنیا را فرا گرفته بود و بعلاوه موجود نبودن يك مجله ادبی لایق این اسم در طهران مرا موقتاً از آن خیال منصرف نمود تا این اواخر که مجله یادگار باهتمام دوست دانشمند ارجمند من آقای عباس اقبال متعناالله بطول بقاءه تأسیس شد خواستم بخیال دیرین خود صورت خارجی دهم و ترجمه احوال فقید مرحوم را در آن مجله منتشر سازم ملتفت شدم که عکسی از آن مرحوم حاضر ندارم از اتفاقات حسنه در چند ماه قبل آقای هانری کربن ۱ مستشرق فاضل فرانسوی که ایشان هم مانند مرحوم بلوشه از اجزاء کتابخانه ملی پاریس میباشد برای مطالعه بعضی نسخ خطی که در کتابخانه های ایران موجود است بطهران تشریف آوردند و من موقع را غنیمت شمرده از ایشان خواستار شدم که اگر ممکن است عکسی از مرحوم بلوشه همقطار ارشد ایشان برای ما از پاریس بدست بیاورند و ایشان نیز بعبادت مألوف خود با نهایت ملاطفت قبول این زحمت را فرموده بدون فوت وقت بکتابخانه ملی پاریس مکاتبه نموده عکسی از اواخر اوقات عمر آن مرحوم که در این شماره بطبع رسیده است برای ما بدست آوردند موقع را مفتنم شمرده تشکرات صمیمی خود را از این همراهی خدمت ایشان اظهار میدارم. بنا بر این اینجانب نیز چون شرایط را موجود و موانع را مفقود دید مقاله ذیل را که خلاصه از ترجمه احوال فقید مرحوم است ترتیب داده برای اداء عשרی از اعشار و

یکی از هزاران هزار حقوق آن فقید مرحوم بر ذمه خود در این مجله منتشر ساختم :
 مرحوم کابریل ژرف ادگار بلوشه ۱ در روز ۱۲ دسامبر ۱۸۷۰ در شهر
 بورژ ۲ متولد گردید. دوره تحصیلات او با موفقیت‌هایی درخشان انجام یافت و چند بار
 در مسابقات و امتحانات باخذ جوایزی نایل آمد.

مرحوم بلوشه در ایام تحصیل استعدادی خاص برای فرا گرفتن ریاضیات داشت
 و با اینکه بعدها متوجه تحصیل السنه و تاریخ و آثار قدیمه شده ذوق ریاضی را از دست
 نداده بود و قدرت استدلال و منطقی که در تحقیقات خود در این رشته‌ها ظاهر میکرد
 نتیجه همین ذوق و استعداد ریاضی او بود.

بلوشه در مدرسه السنه شرقیه پاریس عربی عامیانه و فارسی را فرا گرفت و در این
 دو رشته باخذ تصدیقنامه موفق گردید در ضمن مدرسه معارف عالی دارالفنون پاریس ۳
 را هم تمام کرد و در آنجا مأمور دادن کنفرانس‌هایی شد و در سال ۱۸۹۵ در کتابخانه
 ملی پاریس در قسمت نسخ خطی قبول استخدام نمود و چهل سال تمام در همین قسمت
 ابتدا بعنوان معاون کتابدار سپس کتابدار و از سال ۱۹۲۹ بسمت معاونت ریاست
 کتابخانه بمطالعه و کار اشتغال داشت و در این مدت چندسالی نیز در مطبعه ملی تصحیح
 نسخه‌هایی را که بزبانهای شرقی طبع میرسید عهده‌دار بود و در تاریخ ۱۳ آوریل
 ۱۹۲۸ بدریافت نشان «لژیون دنور» سرافراز گردید.

در ماه نوامبر ۱۹۳۵ بر اثر خستگی و کار زیاد متقاعد شد لیکن دوره راحت
 او پس از این تاریخ زیاد طولی نکشید چه قریب بدو سال بعد یعنی در روز ۵ سپتامبر
 ۱۹۳۷ (۱۴ شهریور ۱۳۱۶ شمسی یا ۲۹ جمادی الآخره ۱۳۵۶ قمری) این
 دنیا را وداع گفت و دوستان خود را بفراق مبتلی ساخت.

آثاری که از مرحوم بلوشه باقی مانده و مجموعه آنها تنوع و عمق و وسعت
 دانش او را میرساند زیاد است و بهمین جهت تعداد آنها در اینجا برای ما ممکن نیست
 و از آنها مقداری در مجلات متعدده فرانسه و خارجه منتشر شده و اهم این مجلات

که مستشرق دانشمند مزبور در آنها مقالاتی نوشته بقرار ذیل است:

سالنامه‌های مؤرّه گیمه بعنوان مجله تاریخ و مذهب - اسناد مربوط بعراقش - کتاب شناسی جدید - مجله آکادمی هی پن - مجله فرانسه برای نقل نقاشیهای نسخ خطی مجله براینگ تن - مجله صنایع مستظرفه - روزنامه آسیائی - موزئون - مجله آثار تاریخی - مجله انتقادی - مجله معرفت باحوال آشور و آثار تاریخی شرق - مجله شرق عیسوی - مجله شرق لائینی - مجله کتابخانه‌ها - مجله تحقیقات مربوط بعالم یهود - مجله عالم اسلامی - مجله تاریخی - مجله سامی - مجله ایتالیائی راجع بشرق - مجله سمی ناریوم کندا کویانوم و غیرها.

غیر از مقالاتی که مرحوم بلوشه در این مجلات نوشته در تألیف بعضی از دایرةالمعارف‌ها و مجموعه‌ها نیز شرکت داشته چنانکه ای پاره ای از مقالات دایرةالمعارف بزرگ فرانسه بقلم اوست و رساله‌ای را که بعنوان: «فهرست جغرافیائی بلاد ایران» در سال ۱۸۹۵ در پاریس جداگانه منتشر ساخته ابتدا برای مجموعه‌ای که بنام: «مجموعه تحقیقات مربوط بزبان و آثار تاریخی مصر و آشور» در دوازده صفحه نوشته بوده است همچنین مقاله ای از او در صورت مجلس شعبه علوم اخلاقی و تاریخی و زبانی آکادمی این چی ۱ (جلد ششم قسمت اول، جلسه روز ۲۱ ژون ۱۹۲۵) بطبع رسیده و مقاله ای نیز از او در کتابی که بیاد دستورچی صاحب کورستجی ار اشجی باوری در ژانویه ۱۹۳۴ نوشته شده انتشار یافته است.

از این مراتب گذشته مرحوم بلوشه بطبع و نشر يك عده از کتب مهم دست زده که از آن جمله است:

- ۱- فرهنگ پاره‌ای از قسمتهای اوستا که دارمستر ۲ منتشر کرده بود و این فرهنگ که ۱۶۷ صفحه است در سال ۱۹۰۱ در آلانسن ۳ چاپ شده.
- ۲- دیگر کتاب مأخذ شرقی منظومه «دیوین کمندی» دایته شاعر ایتالیائی در ۲۱۵ صفحه و شانزده صفحه مقدمه (پاریس ۱۹۰۱).

۳- دیگر کتاب: «پرستش آفرودیت اناهیتا در میان عرب جاهلیت» ۵۵ صفحه
(پاریس ۱۹۰۲).

مرحوم ادگار بلوشه

۴- دیگر: «تحقیق در باب صرف و نحو زبان پهلوی» در ۱۷۲ صفحه (پاریس ۱۹۰۰).

۵- دیگر: «مقدمه بر جامع التواریخ رشیدالدین فضل‌الله» که در سال ۱۹۱۰

- در ۳۹۸ صفحه درلندن درجزء سلسله انتشارات اوقاف گیب طبع رسیده .
- ۶- دیگر: « قسمتی از جامع التواریخ رشیدی یا تاریخ مبارک غازانی » متضمن تاریخ جانشینان چنگیز تا هولاگو که در ۶۱۷ صفحه متن و ۷۰ صفحه ذیل در لندن باز درجزء همان سلسله انتشارات اوقاف گیب انتشار یافته .
- ۷- دیگر: « تاریخ سلاطین ممالیک » تألیف مفضل بن ابی الفضائل ، متن عربی و ترجمه فرانسه آن در مجله ای بنام پاترولوزیا اریانتالیس ۱ در سه شماره متضمن ۷۷۲ صفحه .
- ۸- دیگر: « سفرنامه کارلیه دویی نون ۲ در مشرق زمین » که آنرا مرحوم بلوشه درسال ۱۹۲۰ در ۳۲۲ صفحه در پاریس با حواشی تاریخی و جغرافیائی منتشر ساخته . چون مرحوم بلوشه بالأختصاص ذوقی بمعرفت آثار قدیمه و نقاشیهای شرقی داشت چند کتاب مهم در باب این رشته ها تألیف کرده مثل کتاب: « نقاشیهای نسخ خطی عربی و فارسی و ترکی کتابخانه ملی پاریس » که درسال ۱۹۱۱ در ۳۱ صفحه با ۶۴ تصویر انتشار یافته ، دیگر کتاب: « نقاشیهای نسخ شرقی کتابخانه ملی » که بقطع بزرگ در ۳۲۵ صفحه و ۸۶ تصویر در ۱۹۲۰ منتشر شده ،
- دیگر کتاب تذهیب های نسخ خطی ترکی و عربی و فارسی کتابخانه ملی « در ۱۶۴ صفحه با ۱۲۳ تصویر که چهار عدد آنها رنگی است (پاریس ۱۹۲۶) ،
- دیگر کتب نقاشیهای شرقی مجموعه یودزی ۳ و فهرست اسامی چهار یادداشتی که در باب نقاشیهای شرقی منتشر شده ، « ۱۷۷ صفحه و ۵۶ تصویر (ماکن و پاریس ۱۹۲۸)
- دیگر: « نقاشی اسلامی » که آنرا از فرانسه بی بیون ۴ بانگلیسی ترجمه کرده و مرحوم سردنی سن رس بر آن مقدمه نوشته و درسال ۱۹۲۹ در ۱۲۴ صفحه با ۲۰۰ تصویر چاپی و عکسی درلندن منتشر شده ،
- دیگر: « شرح تصویر اسکندر در دریا های شرقی » که از یکی از نسخ ترکی کتابخانه ملی نقل و کار یکی از شاگردان بهزاد است (در در صفحه بایک تصویر پاریس ۱۹۳۲) .

اما کار مهمتر مرحوم بلوشه باین علت که در قسمت نسخه‌های خطی کتابخانه ملی کار میکرد تألیف چند فهرست نفیس است از این نسخ مثل «فهرست نسخ عربی و فارسی و ترکی مسیو شارل شفر» که دولت آنرا پس از مرگ او خریداریه بود در ۲۳۱ صفحه (پاریس ۱۹۰۰).

دیگر: «فهرست نسخ زند و پهلوی و پارسی و فارسی مربوط بآئین زردشت» که در ۱۳۲ صفحه بسال ۱۹۰۰ در بزانشن بطبع رسیده.

دیگر: «صورت و شرح نقاشیهی نسخ شرقی کتابخانه ملی» در ۲۷۸ صفحه (پاریس ۱۹۰۰).

دیگر: «فهرست نسخ فارسی کتابخانه ملی» در چهار مجلد که جلد اول آن در سال ۱۹۰۵ و جلد آخر آن در ۱۹۳۴ انتشار یافته متضمن شرح و وصف ۲۴۸۱ نسخه فارسی مجموع صفحات این چهار جلد بر ۱۷۴۰ صفحه بالغ است.

دیگر: «صورت کتب عربی مجموعه دکوردمانش» شامل ۲۳ صفحه که در ۱۹۰۶ در بزانشن بچاپ رسیده.

دیگر: «فهرست کتب عربی و فارسی و ترکی که منسوب دکوردمانش بکتابخانه ملی هدیه کرده» در ۹۰ صفحه (پاریس ۱۹۰۹).

دیگر: «ملاحظات در باب نسخ فارسی و عربی مجموعه مارتو» که در ضمن مجموعه ای ۱ بسال ۱۹۲۳ بچاپ رسیده.

دیگر: «فهرست نسخ عربی کتابخانه ملی که بین سنوات ۱۸۸۴ و ۱۹۲۴ تحصیل شده بوده است» شامل ۴۲۴ صفحه متن و ۱۱ صفحه مقدمه (پاریس ۱۹۲۵).

دیگر: «فهرست نسخ ترکی کتابخانه ملی» در دو جلد مجموعاً دارای ۷۱۴ صفحه (پاریس ۱۹۳۲-۱۹۳۳).

گذشته از اینها مرحوم بلوشه در سال ۱۹۲۵ نسخ خطی شرقی را که در

نمایشگاه بین‌المللی پاریس در این سال ب معرض تماشا گذاشته شده بود و بعد فهرستی از آن منتشر شد در ضمن آن معرفی کرده است .

این جمله که ذکر شد محصول کار دانشمندی است که بوسیله آنها در ایام حیات خود چه در فرانسه چه در خارج مورد تعظیم و احترام بوده و پس از او نیز هر کس با علوم و ادبیات شرقی سر و کار داشته باشد نام او را در خاطر خود جاوید خواهد داشت .

ذکر مرحوم بلوشه نه تنها بر اثر هنر و کارهای او مخلد خواهد ماند بلکه دوستان او هیچگاه مقامات علمی و اخلاقی، صحبت شیرین و حاضر جوابیهای بجا و دستورات قاطع و فکر روشن و خاطر تیز بین و پیشگوئیهای او را که غالباً درست در می آمد فراموش نخواهند کرد .

اگرچه مرحوم بلوشه بظاهر تند و تلخ بود لیکن باطناً قلبی حساس و پر از لطف و مهربانی داشت و خوبیهای که از او صادر شده فراوان است .

بر شما بگذشت و بر ما هم گذشت

در حدود ری یکی دیوانه بود	سال و مه کردی بکوه و دشت گشت
در تموز و دی بسالی يك دو پار	آمدی در قلب شهر از طرف دشت
گفتی ای آنان کتان آماده بود	زیر قرب و بعد این زرینه طشت
قاوم و سنجاب در سرما سه چار	توزی و کتان بگرما هفت و هشت
گر شمارا بانوائی بد چه شد	ورچه ما را بود بی برگی چه گشت
راحت هستی و رنج نیستی	بر شما بگذشت و بر ما هم گذشت
	(انه ن)